

PODRĘCZNIK dla szkół ponadgimnazjalnych

Matematyka

Europejska

Zakres podstawowy i **rozszerzony**

Katarzyna Nowoświat
Artur Nowoświat

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania matematyki, na podstawie opinii rzeczoznawców: dr. Mariana Liskowskiego, dr. hab. Edwarda Tutaja, dr. Jarosława Pacuły.

Zakres kształcenia: podstawowy i rozszerzony

Etap edukacyjny: IV.

Typ szkoły: szkoły ponadgimnazjalne.

Rok dopuszczenia 2013.

Numer ewidencyjny w wykazie: 521/2/2013

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli.

Autorzy oraz Wydawnictwo HELION dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autorzy oraz Wydawnictwo HELION nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Redaktor prowadzący: Joanna Zaręba

Projekt okładki: ULABUKA

Fotografia na okładce została wykorzystana za zgodą Shutterstock.

Wydawnictwo HELION

ul. Kościuszki 1c, 44-100 GLIWICE

tel. 32 231 22 19, 32 230 98 63

e-mail: helion@helion.pl

WWW: <http://helion.pl> (księgarnia internetowa, katalog książek)

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres

<http://helion.pl/user/opinie?mepod2>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

ISBN: 978-83-246-2406-5

Copyright © Helion 2013

Printed in Poland.

- [Kup książkę](#)
- [Poleć książkę](#)
- [Oceń książkę](#)

- [Księgarnia internetowa](#)
- [Lubię to! » Nasza społeczność](#)

Spis treści

Od autorów	7
1. Wielomiany	9
1.1. Ogólna postać wielomianu	10
Równość wielomianów	12
*1.2. Działania w zbiorze wielomianów	13
Dodawanie i odejmowanie wielomianów	13
Mnożenie wielomianu przez wielomian	13
*1.3. Dzielenie wielomianu przez dwumian $ax + b$	17
1.4. Rozkład wielomianu na czynniki (1)	21
Rozkład wielomianu stopnia drugiego na czynniki	21
Zastosowanie wzorów skróconego mnożenia	22
*1.5. Rozkład wielomianu na czynniki (2)	23
Wyłączanie wspólnego czynnika przed nawias	23
Grupowanie wyrazów	23
Stosowanie wzorów skróconego mnożenia	24
1.6. Równania wielomianowe (1)	26
*1.7. Równania wielomianowe (2)	28
*1.8. Nierówności wielomianowe	32
1.9. Spoza podstawy programowej — wykresy funkcji wielomianowej	36
1.10. Z zastosowań matematyki	38
Temat badawczy: przybliżone rozwiązywanie równań wielomianowych ...	38
1.11. Prosto do matury	39
2. Wyrażenia wymierne	45
*2.1. Wyrażenia wymierne i działania na nich	46
Dziedzina wyrażenia wymiernego	46
Upraszczanie i rozszerzanie wyrażeń wymiernych	47
Mnożenie i dzielenie wyrażeń wymiernych	48
Dodawanie i odejmowanie wyrażeń wymiernych	48
2.2. Proporcjonalność odwrotna	52
2.3. Wykres proporcjonalności odwrotnej	54
2.4. Równania wymierne	56

*2.5. Nierówności wymierne	58
2.6. Spoza podstawy programowej — funkcja homograficzna	60
2.7. Z zastosowań matematyki	62
Temat badawczy nr 1	62
Temat badawczy nr 2	62
2.8. Prosto do matury	63
3. Wykres i zastosowania funkcji wykładniczej i logarytmicznej	69
3.1. Funkcja wykładnicza i jej wykres	70
*3.2. Funkcja logarytmiczna	76
3.3. Spoza podstawy programowej — skala logarytmiczna	80
3.4. Z zastosowań matematyki	81
Temat badawczy nr 1	81
Temat badawczy nr 2	82
3.5. Prosto do matury	82
4. Funkcje trygonometryczne	87
4.1. Funkcje trygonometryczne kąta ostrego w trójkącie prostokątnym — powtórzenie wiadomości	88
4.2. Funkcje trygonometryczne kąta o mierze z przedziału $\langle 0^\circ, 180^\circ \rangle$	89
Znaki funkcji trygonometrycznych	92
Podstawowe związki między funkcjami trygonometrycznymi	92
Wzory redukcyjne	93
*4.3. Miary kąta	94
*4.4. Funkcje trygonometryczne kątów płaskich	98
Znaki funkcji trygonometrycznych	99
*4.5. Funkcje trygonometryczne zmiennej rzeczywistej	101
Okresowość funkcji trygonometrycznych	103
*4.6. Wzory redukcyjne	104
*4.7. Wykresy funkcji trygonometrycznych	107
Wykres funkcji $f(x) = \sin x$	108
Własności funkcji $f(x) = \sin x$	108
Wykres funkcji $f(x) = \cos x$	109
Własności funkcji $f(x) = \cos x$	110
Wykres funkcji $f(x) = \operatorname{tg} x$	110
Własności funkcji $f(x) = \operatorname{tg} x$	111

*4.8. Rozwiązywanie niektórych równań i nierówności sposobem graficznym	112
*4.9. Podstawowe tożsamości trygonometryczne	122
Sinus i cosinus sumy i różnicy kątów	122
Sinus i cosinus podwojonego kąta oraz jedynka trygonometryczna	123
Suma i różnica sinusów i cosinusów	124
*4.10. Równania i nierówności trygonometryczne	125
Rozwiązywanie równań metodą wprowadzenia pomocniczej niewiadomej	125
Rozwiązywanie równań z wykorzystaniem podstawowych tożsamości	126
Rozwiązywanie nierówności trygonometrycznych metodą wprowadzenia pomocniczej niewiadomej	127
4.11. Spoza podstawy programowej — harmoniki	128
4.12. Z zastosowań matematyki	130
Temat badawczy nr 1	130
Temat badawczy nr 2	131
4.13. Prosto do matury	131
5. Ciągi	137
5.1. Pojęcie ciągu liczbowego	138
*5.2. Ciągi określone wzorem rekurencyjnym	142
*5.3. Granice ciągów	143
5.4. Ciąg arytmetyczny	148
5.5. Suma wyrazów ciągu arytmetycznego	150
5.6. Ciąg geometryczny	153
5.7. Suma n wyrazów ciągu geometrycznego	156
*5.8. Szereg geometryczny zbieżny	158
5.9. Spoza podstawy programowej — zasada indukcji matematycznej	161
5.10. Z zastosowań matematyki	164
Temat badawczy nr 1	164
Temat badawczy nr 2	165
5.11. Prosto do matury	165
6. Planimetria	171
6.1. Kąty w okręgu	172
6.2. Okręgi styczne i styczne do okręgów	176

6.3. Trójkąty i czworokąty wpisane w okrąg i opisane na okręgu	181
Trójkąty wpisane w okrąg i opisane na okręgu	181
*Czworokąty wpisane w okrąg i opisane na okręgu	183
*6.4. Twierdzenie sinusów i twierdzenie cosinusów	186
Zastosowania twierdzenia sinusów i twierdzenia cosinusów do rozwiązywania trójkątów	189
*6.5. Jednokładność i podobieństwo	192
6.6. Spoza podstawy programowej — obrót figury	197
6.7. Z zastosowań matematyki	198
Temat badawczy nr 1	198
Temat badawczy nr 2	199
6.8. Prosto do matury	200
7. Geometria na płaszczyźnie kartezjańskiej	207
7.1. Punkt i odcinek w układzie współrzędnych	208
*7.2. Wektory na płaszczyźnie	211
Wektor i działania na wektorach	211
Współrzędne wektorów	215
7.3. Prosta w układzie współrzędnych	219
7.4. Wzajemne położenie prostych w układzie współrzędnych	223
*7.5. Własności prostych wyrażonych równaniami ogólnymi	227
*7.6. Interpretacja graficzna nierówności liniowych w układzie współrzędnych	229
*7.7. Okrąg i koło w układzie współrzędnych	232
7.8. Symetria osiowa i symetria środkowa	236
7.9. Spoza podstawy programowej — iloczyn skalarny wektorów . . .	239
7.10. Z zastosowań matematyki	242
Temat badawczy nr 1	242
Temat badawczy nr 2	243
7.11. Prosto do matury	244
Odpowiedzi	249
Wzory	275
Skorowidz	279
Źródła	285

3.

WYKRES I ZASTOSOWANIA FUNKCJI WYKŁADNICZEJ I LOGARYTMICZNEJ

Wiele zjawisk w przyrodzie można opisać za pomocą modelu wykładniczego. Są to między innymi:

- promieniotwórczość naturalna,
- wzrost bądź spadek liczebności populacji,
- stygnięcie ciał.

Kup ksi

Pole ksi

3.1. Funkcja wykładnicza i jej wykres

W pierwszej klasie omawialiśmy potęgi o wykładniku wymiernym. Nie będziemy dokładnie definiować potęgi o wykładniku niewymiernym. Oprzemy się tylko na stwierdzeniu, że liczba a^x dla każdej liczby dodatniej a i każdej liczby rzeczywistej x jest jednoznacznie określona.

✳ Przykład 1.

Rozpatrzmy potęgę $3^{\sqrt{2}}$.

Opis	Rozwiązanie
Rozpatrzmy kolejne przybliżenia dziesiętne liczby $\sqrt{2}$ z niedomiarem $(w_1, w_2, w_3, w_4, w_5, \dots)$ i nadmiarem $(w'_1, w'_2, w'_3, w'_4, w'_5, \dots)$.	$\left\{ \begin{array}{l} w_1 = 1,4 \\ w_2 = 1,41 \\ w_3 = 1,414 \\ w_4 = 1,4142 \\ w_5 = 1,41421 \\ \vdots \end{array} \right. \quad \left\{ \begin{array}{l} w'_1 = 1,4 + 0,1 = 1,5 \\ w'_2 = 1,41 + 0,01 = 1,42 \\ w'_3 = 1,414 + 0,001 = 1,415 \\ w'_4 = 1,4142 + 0,0001 = 1,4143 \\ w'_5 = 1,41421 + 0,00001 = 1,41422 \\ \vdots \end{array} \right.$
Ponieważ liczby $w_1, w_2, w_3, w_4, w_5, \dots$ oraz $w'_1, w'_2, w'_3, w'_4, w'_5, \dots$ są wymierne, to umiemy policzyć wartości potęg $3^{w_1}, 3^{w_2}, 3^{w_3}, 3^{w_4}, 3^{w_5}, \dots$ oraz $3^{w'_1}, 3^{w'_2}, 3^{w'_3}, 3^{w'_4}, 3^{w'_5}, \dots$	Znane nam są liczby: $3^{1,4}, 3^{1,41}, 3^{1,414}, 3^{1,4142}, 3^{1,41421}, \dots$ $3^{1,5}, 3^{1,42}, 3^{1,415}, 3^{1,4143}, 3^{1,41422}, \dots$
Kolejne przybliżenia liczby $3^{\sqrt{2}}$ z niedomiarem są coraz większe, a kolejne przybliżenia tej liczby z nadmiarem są coraz mniejsze.	$3^{1,4} < 3^{1,41} < 3^{1,414} < 3^{1,4142} < 3^{1,41421} < \dots$ $3^{1,5} > 3^{1,42} > 3^{1,415} > 3^{1,4143} > 3^{1,41422} > \dots$
Różnice kolejnych przybliżeń są liczbami coraz bliższymi zera.	$3^{1,5} - 3^{1,4} \approx 0,5406$ $3^{1,42} - 3^{1,41} \approx 0,052$ $3^{1,415} - 3^{1,414} \approx 0,0052$ $3^{1,4143} - 3^{1,4142} \approx 0,0005$ $3^{1,41422} - 3^{1,41421} \approx 0,00005$
Można wykazać, że istnieje dokładnie jedna liczba α zawarta między liczbami 3^w i $3^{w'}$, gdzie w i w' są dowolnymi liczbami wymiernymi takimi, że $w < \sqrt{2} < w'$.	Liczba ta jest oznaczona symbolem $3^{\sqrt{2}}$.

Można wykazać, że własności działań na potęgach o wykładniku rzeczywistym są takie same jak w przypadku potęg o wykładniku wymiernym.

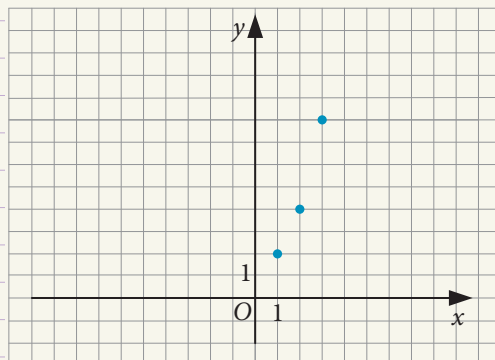

Pewna rozrastająca się populacja bakterii co dzień podwaja swą wielkość i po pewnym czasie liczy 2 miliony bakterii.

Niech y_0 oznacza liczbę bakterii w chwili początkowej. Możemy zapisać, że po pierwszym dniu liczba bakterii będzie wynosiła $2y_0$, po dwóch dniach $2^2 y_0$, po trzech dniach $2^3 y_0$ itd.

Zatem liczbę bakterii po x dniach można wyrazić wzorem $y(x) = y_0 \cdot 2^x$. W szczególnym przypadku, gdy $y_0 = 1$, tzn. gdy populację zapoczątkowała jedna bakteria, wzór ten ma postać $y(x) = 2^x$.

Wykres takiej funkcji wygląda następująco:

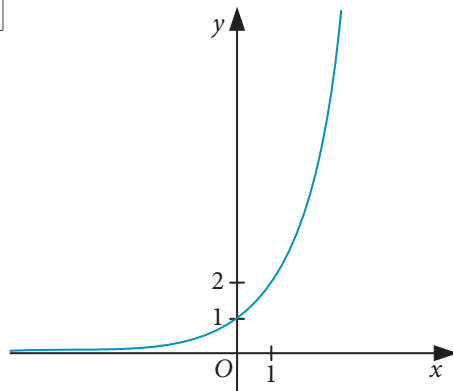
Rozważania z powyższego przykładu można uogólnić (patrz przykład 2.).

✳ Przykład 2.

Dana jest funkcja $y(x) = 2^x$, gdzie x jest liczbą rzeczywistą. Wykonajmy częściową tabelę wartości funkcji dla tych argumentów, dla których te wartości łatwo obliczyć, i naszkicujmy jej wykres.

x	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
$y = 2^x$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	2	4	8	16

Widzimy, że funkcja $y(x) = 2^x$ jest rosnąca i dla $x > 0$ wzrost wartości funkcji jest bardzo szybki. Mówimy, że funkcja ta ma wzrost typu wykładniczego, a wykres tej funkcji jest krzywą wykładniczą. Zauważmy, że jeśli podstawę 2 zastąpimy inną liczbą większą od 1, to ogólny kształt wykresu funkcji nie zmieni się.

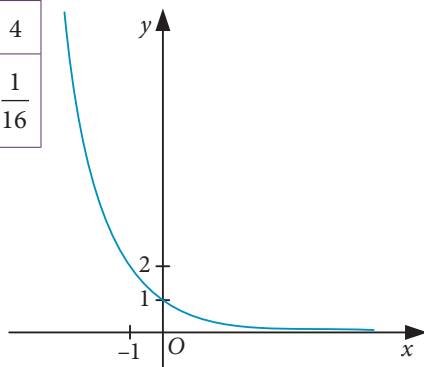

✳ **Przykład 3.**

Dana jest funkcja $y(x) = \left(\frac{1}{2}\right)^x$ dla rzeczywistego argumentu x . Sporządźmy tabelę wybranych wartości funkcji i naszkicujmy jej wykres.

x	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
$y = \left(\frac{1}{2}\right)^x$	8	4	2	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{16}$

Widzimy, że funkcja $y(x) = \left(\frac{1}{2}\right)^x$ jest malejąca. Mówimy, że maleje ona w sposób wykładniczy.

Definicja

Funkcję określoną wzorem

$$f(x) = a^x,$$

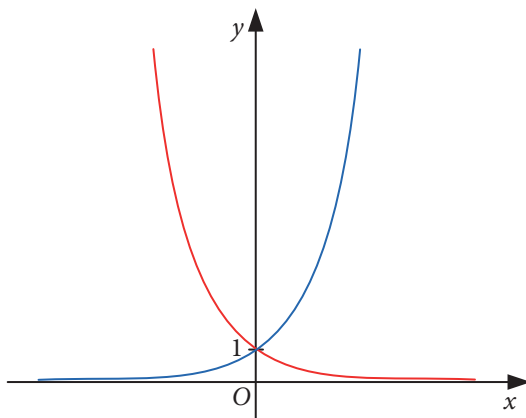
gdzie $x \in \mathbb{R}$ oraz $a > 0$ i $a \neq 1$, nazywamy funkcją wykładniczą o podstawie a . Dziedziną funkcji wykładniczej jest zbiór liczb rzeczywistych.

→ Dla $0 < a < 1$ funkcja wykładnicza jest malejąca (wykres czerwony).

Dla $a > 1$ funkcja wykładnicza jest rosnąca (wykres niebieski).

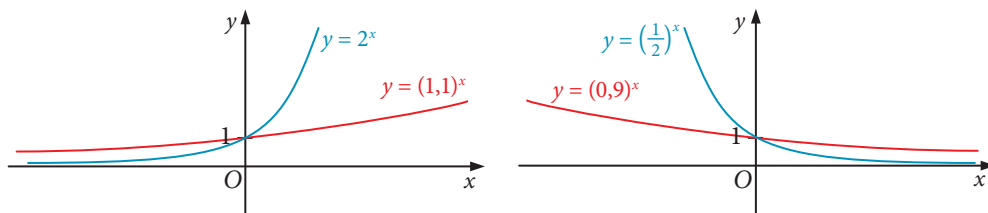
{ Uwaga }

Zastrzeżenie $a \neq 1$ jest konieczne, ponieważ dla $a = 1$ wzór $y(x) = a^x$ definiuje funkcję stałą $y(x) = 1$, której nie zaliczamy do funkcji wykładniczych.

Wykresy funkcji $y(x) = a^x$ i $y(x) = \left(\frac{1}{a}\right)^x$, gdzie $a > 0$ i $a \neq 1$, są do siebie symetryczne względem osi Oy .

Rozważmy kilka przykładów wykresów funkcji wykładniczych.

→ Zbiorem wartości funkcji wykładniczej jest przedział $(0, \infty)$.

Oś Ox nazywamy asymptotą poziomą wykresu funkcji.

Funkcja wykładnicza przyjmuje każdą wartość dodatnią dokładnie jeden raz.

Wykres funkcji przecina oś Oy w punkcie o współrzędnych $(0, 1)$.

Korzystając z wykresów funkcji wykładniczej $y = a^x$, możemy rysować inne wykresy funkcji postaci $y = a^x + b$, przesuwając wykres funkcji wzdłuż osi Oy o b jednostek, czy też postaci $y = a^{x-c}$, przesuwając wykres funkcji równoległe do osi Ox o c jednostek.

Jedną z najbardziej wiarygodnych metod obliczania wieku różnych przedmiotów czy organizmów jest datowanie radiowęglowe. Metoda ta jest oparta na pomiarze proporcji między izotopem promieniotwórczym węgla ^{14}C a izotopami trwałymi ^{12}C i ^{13}C . Opracował ją Willard Libby ze swoim zespołem w 1949 roku. Libby otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie chemii w 1960 roku.

Wiadomo, że jeżeli substancja o masie N_0 ma czas połowicznego rozpadu h , to masę pozostałą po czasie t obliczamy według wzoru $N = N_0 \left(\frac{1}{2}\right)^{\frac{t}{h}}$.

Czas połowicznego rozpadu izotopu węgla ^{14}C to około 5730 lat.

Dla przykładu rozważmy następującą sytuację: stwierdzono, że masa izotopu węgla ^{14}C w znalezionym przez archeologów przedmiocie wynosi 80% masy wyjściowej. Sprawdźmy, sprzed ilu lat pochodzi ten przedmiot.

Z treści zadania wiemy, że $N = 0,8N_0$, zatem

$$0,8N_0 = N_0 \left(\frac{1}{2}\right)^{\frac{t}{5730}}, \quad 0,8 = \left(\frac{1}{2}\right)^{\frac{t}{5730}},$$

$$\log 0,8 = \frac{t}{5730} \log \frac{1}{2}, \quad t = \frac{5730 \cdot \log 0,8}{\log 0,5}.$$

Znalezisko pochodzi więc sprzed około 1845 lat.

Czas (lata)	Względna ilość izotopu ^{14}C
0	100,00%
1	99,99%
2	99,98%
10	99,88%
100	98,80%
500	94,14%
1000	88,62%
2000	78,54%
5000	54,67%
10 000	29,89%
50 000	0,24%

Zadania

1 Sporządź szablon wykresu funkcji $y = 2^x$ i posługując się nim, naszkicuj wykres funkcji:

- a) $y = 2^x + 1$ b) $y = 2^x - 2$ c) $y = 2^{x-2}$
 d) $y = 2^{x+2}$ e) $y = 2^{x-3} + 1$ f) $y = 3 - 2^x$
 g) $y = 2^{-x}$ h) $y = -2^x$ i) $y = -2^{-x}$

2 Naszkicuj wykres funkcji:

- a) $y = 2^{|x|}$ b) $y = |2^x|$ c) $y = \left(\frac{1}{2}\right)^{|x-1|}$ d) $y = \left(\frac{1}{2}\right)^{|x-1|}$

3 Wśród podanych wzorów znajdź takie, które przedstawiają funkcje równe:

$$f_1(x) = 2^{x+3} \quad f_2(x) = 2^{x-3} \quad f_3(x) = 8 + 2^x \quad f_4(x) = 8 \cdot 2^x$$

$$f_5(x) = \frac{2^x}{8} \quad f_6(x) = 8^x \quad f_7(x) = 2^{x^2} \quad f_8(x) = 2^{2^x}$$

4 Do wykresu funkcji wykładniczej określonej wzorem $y = a^x$ należy punkt Q.

Oblicz a, gdy:

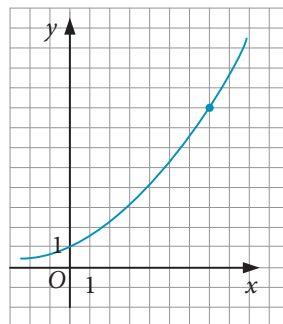
- a) $Q = (3, 8)$ b) $Q = (3, 27)$ c) $Q = \left(10, \frac{1}{1024}\right)$
 d) $Q = \left(3, \frac{1}{64}\right)$ e) $Q = (4, 4)$ f) $Q = (3, 3\sqrt{3})$

5 Na rysunku obok przedstawiony jest wykres funkcji wykładniczej f , której wzór ma postać $f(x) = a^x$.

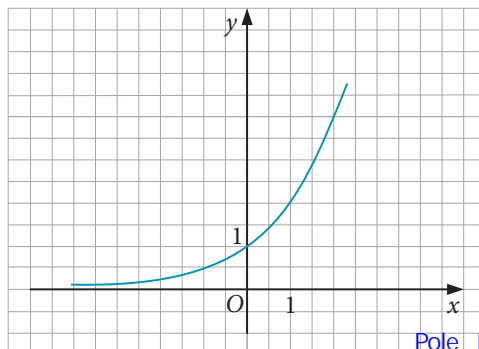
a) Na podstawie zaznaczonego punktu na krzywej wykładniczej znajdź wartość a .

b) Naszkicuj wykres funkcji g określonej wzorem

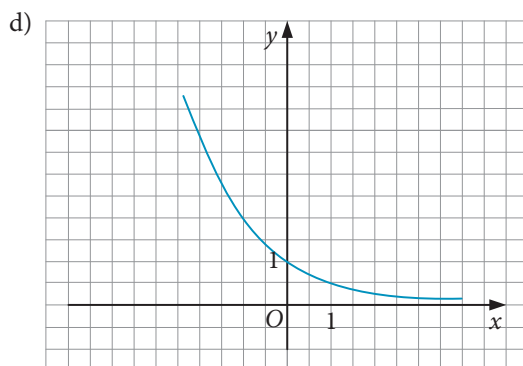
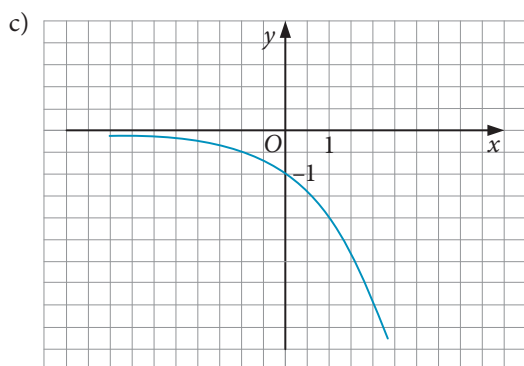
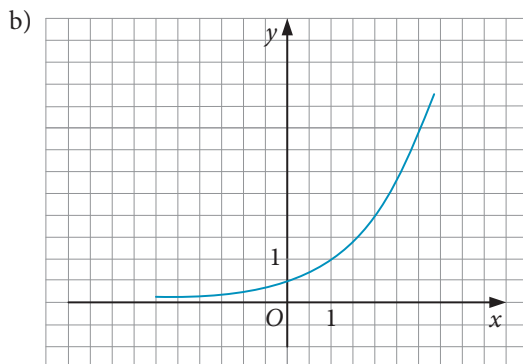
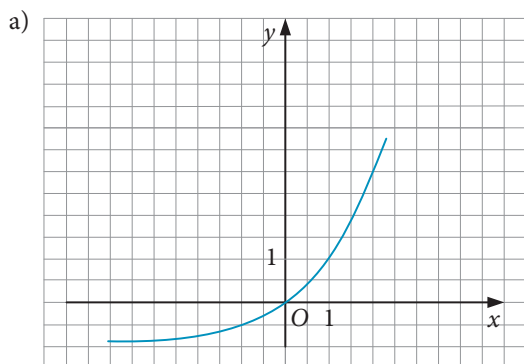
$$g(x) = f(x) - 1.$$

6 Na rysunku obok przedstawiono wykres funkcji f określonej wzorem $f(x) = 2^x$.

Napisz wzór funkcji, której wykres przedstawiono na poniższym rysunku, wiedząc, że wykres ten powstał przez przesunięcie wykresu funkcji f .

7 Za pomocą czterech doświadczeń dokonano pomiaru pewnych wielkości t i V . Istnieje przypuszczenie, że wielkości te można opisać za pomocą modelu matematycznego wykorzystującego funkcję wykładniczą daną wzorem $V = b \cdot a^t$, gdzie b i a są pewnymi stałymi charakterystycznymi dla danego doświadczenia. Które wyniki pomiarów wykluczają to przypuszczenie?

a)

t	0	0,5	1
V	10	5	2,5

b)

t	0	5	10
V	0,001	0,032	1,024

c)

t	0	2	4
V	$\sqrt{2}$	$25\sqrt{2}$	$600\sqrt{2}$

8 Znajdź x , dla którego zachodzi równość:

a) $2^x = 32$

b) $\left(\frac{1}{2}\right)^x = 4$

c) $12^x = 12^2$

d) $\left(\frac{1}{4}\right)^{4x} = \frac{1}{64}$

e) $4^{2x} = \frac{1}{256}$

f) $4^{x+4} = 4^{1-x}$

g) $7^x = 1$

9 Liczba bakterii pewnej kolonii powiększa się o 50% co godzinę. Jeśli kolonia ta w południe liczyła 3 miliony, to podaj jej liczbę w przedziałach półgodzinnych od 10^{30} do 14^{00} . Odpowiedź podaj z dokładnością do wartości całkowitej. Do obliczeń można użyć kalkulatora.

Kup książkę

10 Pewna cząstka radioaktywna ma masę 50 gramów, a jej rozpad powoduje zmniejszenie masy o 20% każdego roku. Podaj wzór na masę tej cząstki po t latach. Narysuj wykres tej funkcji. Na podstawie wzoru i wykresu udziel odpowiedzi na poniższe pytania z dokładnością do pełnych miesięcy.

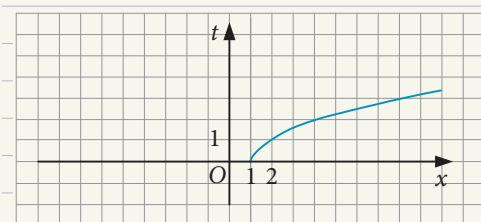
- Kiedy masa tej cząstki wynosiła 70 gramów?
- Kiedy masa tej cząstki będzie równa 32 gramy?

Do obliczeń można korzystać z kalkulatora.

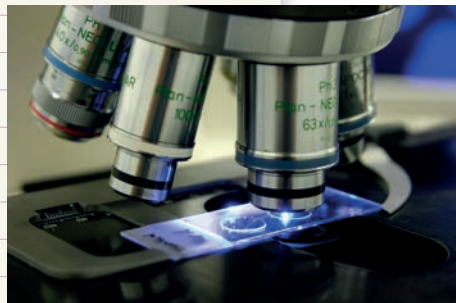
*3.2. Funkcja logarytmiczna

Powróćmy do przykładu opisanego w poprzednim rozdziale. Zależność liczby bakterii $y(t)$ od czasu (wyrażonego w dniach), jaki upłynął od momentu, gdy próbka zawierała jedną bakterię, została opisana za pomocą funkcji określonej wzorem $y(t) = 2^t$. Chcemy teraz obliczyć, kiedy wartość populacji będzie wynosiła 2 miliony bakterii. Szukamy takiego t , że $2^t = 2000000$. Z definicji logarytmu wynika, że $t = \log_2 2000000 \approx 21$. Jeżeli więc t oznacza czas (wyrażony w dniach), jaki upłynął od momentu, w którym próbka zawierała jedną bakterię, do momentu, gdy zawierała pewną liczbę x bakterii, to otrzymujemy związek $t = \log_2 x$. Zatem jeśli chcemy obliczyć czas t w zależności od liczby bakterii, to możemy obliczyć wartość funkcji określonej wzorem $t(x) = \log_2 x$.

Możemy narysować wykres otrzymanej funkcji, przyjmując, że $x \geq 1$.

Otrzymany wykres jest fragmentem wykresu funkcji nazywanej funkcją logarytmiczną.

Z pierwszej klasy znamy pojęcie logarytmu.

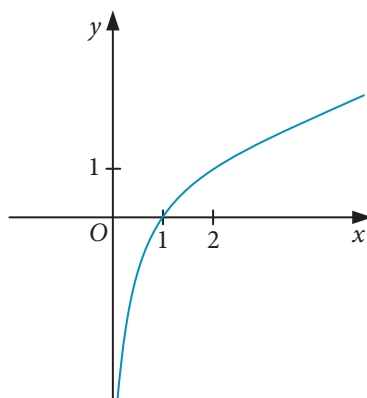
{ Uwaga }

Jeżeli, $a, b > 0$ oraz $a \neq 1$, to logarytmem przy podstawie a z liczby b nazywamy taką liczbę c , że $a^c = b$. Przy takich zastrzeżeniach można napisać symbolicznie: $c = \log_a b \Leftrightarrow a^c = b$.

* Przykład 1.

Dana jest funkcja $y = \log_2 x$ dla $x > 0$. Sporządźmy tabelę wybranych wartości tej funkcji i naszkicujmy jej wykres.

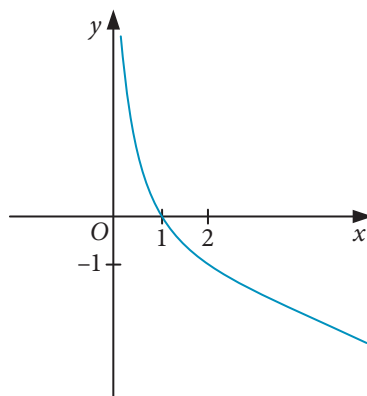
x	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	2	4	8
$y = \log_2 x$	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3

* Przykład 2.

Dana jest funkcja $y = \log_{\frac{1}{2}} x$ dla $x > 0$. Sporządźmy tabelę wybranych wartości tej funkcji i naszkicujmy jej wykres.

x	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	2	4	8
$y = \log_{\frac{1}{2}} x$	3	2	1	0	-1	-2	-3

Funkcję określoną wzorem:

$$f(x) = \log_a x,$$

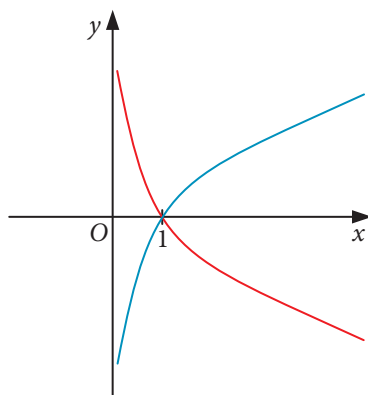
gdzie $x \in \mathbb{R}$ i $x > 0$ oraz $a > 0$, $a \neq 1$, nazywamy funkcją logarytmiczną o podstawie a .

Dziedziną funkcji logarytmicznej jest zbiór liczb rzeczywistych dodatnich.

Definicja

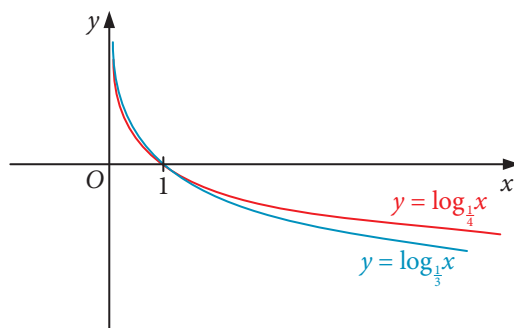
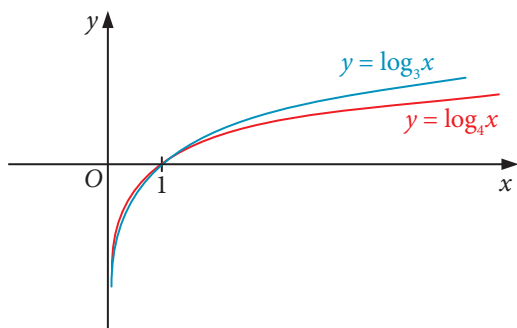
→ Dla $0 < a < 1$ funkcja logarytmiczna jest malejąca (wykres czerwony).

Dla $a > 1$ funkcja logarytmiczna jest rosnąca (wykres niebieski).

Wykresy funkcji $y = \log_a x$ i $y = \log_{\frac{1}{a}} x$ są do siebie symetryczne względem osi Ox .

Oto kilka przykładów wykresów funkcji logarytmicznych:

→ Zbiorem wartości funkcji logarytmicznej jest przedział $(-\infty, \infty)$.

Oś Oy nazywamy asymptotą pionową wykresu tej funkcji.

Funkcja logarytmiczna każdą wartość przyjmuje dokładnie jeden raz.

Wykres funkcji przecina oś Ox w punkcie o współrzędnych $(1, 0)$.

Przesuwając wykres funkcji logarytmicznej $y = \log_a x$ wzdłuż osi układu współrzędnych, możemy rysować inne wykresy funkcji, np.:

1. funkcję $y = \log_a x + b$ rysujemy, przesuwając wykres funkcji $y = \log_a x$ wzdłuż osi Oy o b jednostek,
2. funkcję $y = \log_a (x - c)$ rysujemy, przesuwając wykres funkcji $y = \log_a x$ wzdłuż osi Ox o c jednostek.

Funkcja logarytmiczna jest funkcją odwrotną do funkcji wykładniczej. Rzeczywiście:

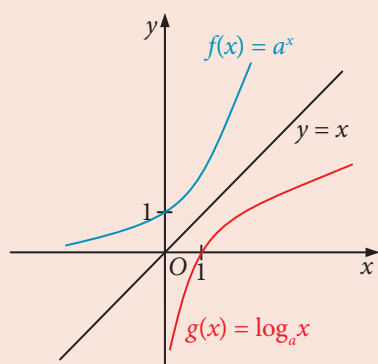
$y = a^x$ wtedy i tylko wtedy, gdy $x = \log_a y$, przy założeniu, że $a > 0$ i $a \neq 1$ oraz $y > 0$.

Funkcja $x(y) = \log_a y$ jest funkcją zmiennej y i jej wykres pokrywa się z wykresem funkcji $y(x) = a^x$. Jeżeli chcemy narysować wykres funkcji $y(x) = \log_a x$, musimy zamienić rolami zmienne x i y . Przekształceniem, w którym oś Ox przechodzi na oś Oy i odwrotnie, jest odbicie symetryczne względem prostej $y = x$.

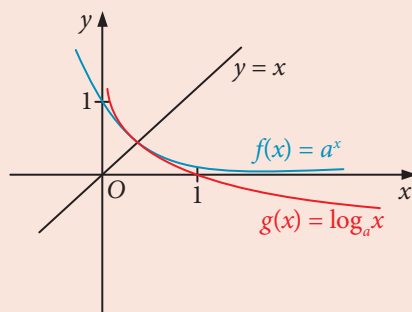
Przedstawimy w tym samym układzie współrzędnych wykresy funkcji wykładniczej i odwrotnej do niej logarytmicznej o tej samej podstawie a .

Wykres funkcji odwrotnej g do danej funkcji f jest symetryczny względem prostej o równaniu $y = x$.

Dla $a > 1$ wykresy nie mają punktów wspólnych.

Dla $0 < a < 1$ wykresy przecinają się w punkcie należącym do prostej $y = x$.

Czy wykresy funkcji wykładniczej i odwrotnej do niej funkcji logarytmicznej o podstawie $0 < a < 1$ mają punkty wspólne?

Rozpatrzmy dwie funkcje:

$$f(x) = \left(\frac{1}{16}\right)^x \text{ i } g(x) = \log_{\frac{1}{16}} x.$$

$$\text{Można zauważyć, że dla } x = \frac{1}{4} \text{ mamy } f\left(\frac{1}{4}\right) = g\left(\frac{1}{4}\right) = \frac{1}{2}$$

$$\text{oraz dla } x = \frac{1}{2} \text{ mamy } f\left(\frac{1}{2}\right) = g\left(\frac{1}{2}\right) = \frac{1}{4}.$$

Zatem wykresy tych funkcji przecinają się w punktach o współrzędnych $\left(\frac{1}{4}, \frac{1}{2}\right)$, $\left(\frac{1}{2}, \frac{1}{4}\right)$.

Zadania

1 Naszkiuj wykresy funkcji:

a) $y = \log_2 x$ b) $y = \log_2(x+1)$ c) $y = -1 + \log_2 x$ d) $y = 1 - \log_2 x$

2 Naszkiuj odpowiednie wykresy funkcji i korzystając z nich, podaj rozwiązania nierówności:

a) $\log_3 x \leq 3$ b) $\log_{\frac{1}{3}} x \geq -1$ c) $\log_{\frac{1}{2}} x < 2$

3 Dla jakiej wartości k punkt P należy do wykresu funkcji $f(x) = \log_k x$?

a) $P = (8, 3)$ b) $P = (125, 3)$ c) $P = (1000, 3)$

d) $P = (64, -3)$ e) $P = (729, -6)$

4 Naszkiuj w jednym układzie współrzędnych wykresy funkcji i zapisz ich dziedziny:

a) $f(x) = \log_2 x$ b) $f(x) = \log_2 x + 2$

c) $f(x) = \log_2(x+2)$ d) $f(x) = \log_2(x+2) + 2$

3.3. Spozna podstawy programowej — skala logarytmiczna

Aby zobrazować, do czego może w praktyce służyć skala logarytmiczna, spójrzmy na poniższy opis.

Wiemy, że pewna wielkość y rośnie wraz ze wzrostem innej wielkości x szybciej niż liniowo. Nie wiemy jednak, czy y zależy od drugiej, czy może trzeciej potęgi x . Zapiszmy więc $y = Ax^n$, gdzie stałe A oraz n są nieznanymi liczbami rzeczywistymi.

Po obustronnym zlogarytmowaniu otrzymujemy: $\log y = \log Ax^n$, a stąd na podstawie własności działań na logarytmach mamy: $\log y = \log A + n \log x$.

Zatem jeśli na obu osiach Ox i Oy umieścimy logarytmy odpowiednich wartości, to wykresy jednomianów stopnia dodatniego, funkcji pierwiastkowej itp. staną się prostymi. Wartości $\log A$ oraz n możemy odczytać z wykresu.

* Przykład 1.

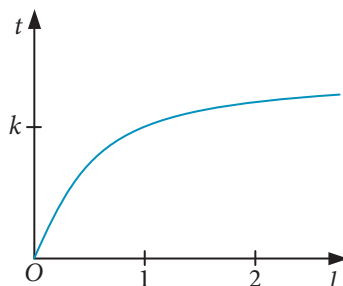
Przyjrzyjmy się wynikom, jakie otrzymano w pewnym eksperymencie z wahadłem.

Długość wahadła (w metrach) l	0,6	1,0	1,4	1,8	2,2
Średni czas wahnięcia (w sekundach) t	1,54	2,03	2,39	2,67	2,97

Przedstawmy teraz wykres funkcji po zlogarytmowaniu.

Jeśli $t = kl^n$, to $\log t = \log kl^n = \log k + n \log l$.

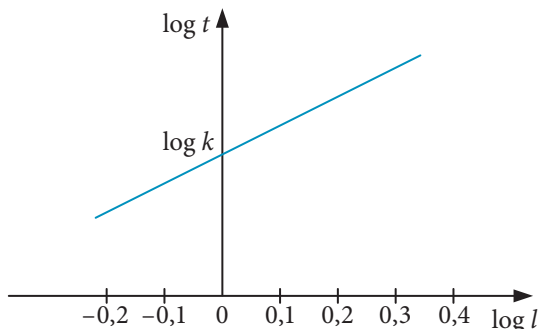
Wynika z tego, że wykresem $\log t$ jako funkcji $\log l$ będzie prosta o takim kącie nachylenia α , że $\operatorname{tg} \alpha = n$. Przecina ona oś $\log t$ w punkcie o rzędnej $\log k$.

$\log l$	-0,222	0,000	0,146	0,255	0,342
$\log t$	0,188	0,307	0,378	0,427	0,473

Tangens kąta nachylenia prostej do osi odciętych liczymy, dzieląc stosunek przyrostu wartości funkcji przez przyrost argumentów. Biorąc dane ze skrajnych kolumn tabeli, otrzymujemy:

$$n = \operatorname{tg} \alpha = \frac{0,473 - 0,188}{0,342 - (-0,222)} \approx 0,5.$$

Natomiast $\log k$ jest rzędną punktu przecięcia wykresu funkcji z osią rzędnych, czyli $\log k = 0,307$, a w konsekwencji $k = 2,03$. Z danych doświadczalnych wynika, że badaną funkcję w przybliżeniu opisuje wzór $t = 2,03l^{0,5}$.

3.4. Z zastosowań matematyki

Temat badawczy nr 1

Opis ćwiczenia

Przeprowadzono pewien eksperyment, na podstawie którego określono, że liczba bakterii w pewnej hodowli wzrasta każdego dnia. Wyniki badań przedstawiono w tabeli.

Czas [dni]	0	1	2	3	4	5	6	7
Liczba bakterii w przybliżeniu	100	200	400	800	1600	3200	6400	12 800

Cwiczenie 1.

- Znajdź wzór funkcji opisującej powyższą zależność.
- Oblicz przybliżoną liczbę bakterii tej kolonii po 1,25 dnia oraz po 2,25 dnia.
- Oblicz, w którym dniu liczba bakterii wynosiła 102 400.
- Oszacuj, ile dni przed eksperymentem hodowla składała się z tylko jednej bakterii.

Temat badawczy nr 2

Opis ćwiczenia

Lekarstwa, które przyjmuje człowiek, są stopniowo eliminowane z organizmu. Przybliżona ilość leku, jaka pozostaje w organizmie, zależy od wielkości dawki leku d (mg) oraz czasu t (h) liczonego od momentu zażycia lekarstwa i wyraża się wzorem $P(t) = d \cdot (0,7)^t$, gdzie $t \geq 0$.

Cwiczenie 2.

Załóżmy, że chory przyjął 20 mg leku.

- Oszacuj, ile mg leku znajduje się w organizmie chorego po upływie 6 godzin od momentu zażycia lekarstwa.
- Wyznacz, ile procent zażytego leku organizm eliminuje w ciągu każdej godziny.
- Oblicz, jaka najmniejsza liczba godzin musi upłynąć, aby w organizmie chorego pozostało co najwyżej 0,56495 mg leku.

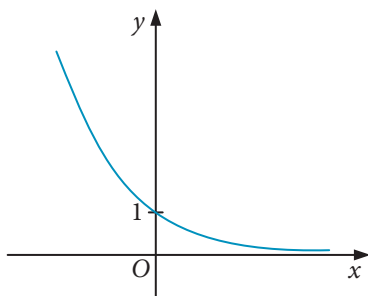
3.5. Prosto do matury

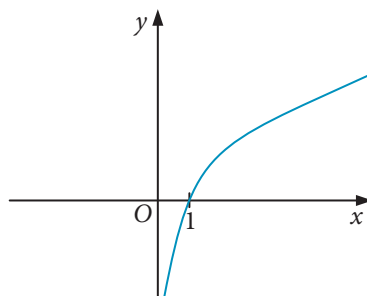
ZESTAW I (TESTOWY)

- 1 Który rysunek przedstawia wykres funkcji wykładniczej $y = a^x$ dla $a > 1$?

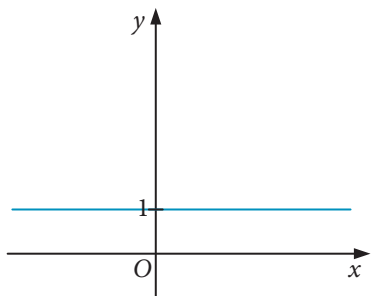
A.

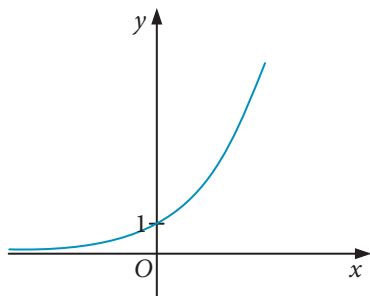
B.

C.

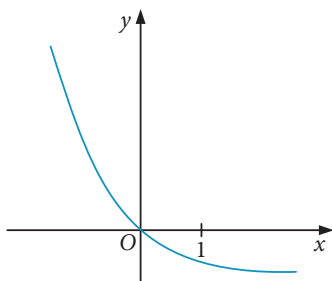

D.

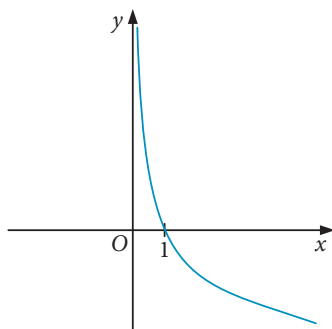

2 Który rysunek przedstawia wykres funkcji wykładniczej $y = a^x$ dla $a < 1$?

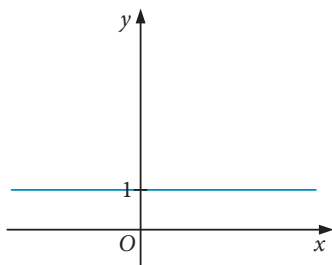
A.

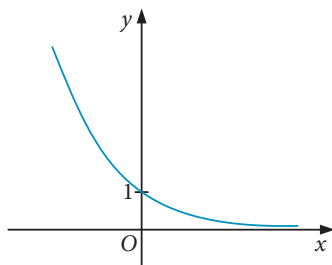
B.

C.

D.

3 Rozważmy funkcje zadane wzorami $f(x) = 5^{x-4}$ i $g(x) = 2^x$. Wykresy tych funkcji:

- A. nie posiadają punktów wspólnych.
- B. mają dokładnie jeden punkt wspólny.
- C. mają dokładnie dwa punkty wspólne.
- D. mają dokładnie pięć punktów wspólnych.

4 Gdy f jest funkcją wykładniczą określoną wzorem $f(x) = \left(\frac{1}{2}\right)^x$ dla $x \in \mathbb{R}$, to wykres

funkcji g określonej wzorem $g(x) = -f(x) + 3$ nie ma punktów wspólnych z prostą o równaniu:

- A. $y = 0$
- B. $y = 1$
- C. $y = 2$
- D. $y = 3$

5 Dane jest równanie $x^2 = 2^x$. Jednym z rozwiązań tego równania jest liczba 2.

A. Równanie to nie ma innych rozwiązań.

B. Równanie to prócz rozwiązania $x = 2$ ma jeszcze tylko jedno rozwiązanie, jest ono dodatnie.

C. Równanie to prócz rozwiązania $x = 2$ ma jeszcze tylko jedno rozwiązanie, jest ono ujemne.

D. Równanie to prócz rozwiązania $x = 2$ ma jeszcze co najmniej dwa inne rozwiązania.

6 Liczba rozwiązań równania $2^x = 4x$ jest równa:

A. 0

B. 1

C. 2

D. 3

7 Równanie $\left(\frac{1}{2}\right)^x = m$, gdzie $m \in \mathbb{R}$:

A. nigdy nie ma rozwiązania.

B. może nie mieć rozwiązań.

C. zawsze ma jedno rozwiązanie.

D. może mieć dwa rozwiązania.

8 Jeżeli $\left(4^{\frac{1}{4}} \cdot 8^{\frac{3}{5}}\right) : (\sqrt{2})^{\frac{1}{3}} = 4^x$, to x jest równe:

A. 2

B. $\frac{15}{16}$

C. $\frac{16}{15}$

D. $\frac{10}{3}$

9 Równanie $9^{3x-1} = 3^{8x-2}$:

A. ma dokładnie dwa rozwiązania.

B. ma dokładnie jedno rozwiązanie.

C. jest sprzeczne.

D. ma nieskończenie wiele rozwiązań.

10 Z nierówności $a^{-2} < a^x$ wynika, że:

A. $x > -2$ dla $a \in (0, +\infty)$

B. $x < -2$ dla $a \in (0, 1)$

C. $x < -2$ dla $a \in (1, +\infty)$

D. $x \in \emptyset$ dla $a \in \mathbb{R}$

11 Jeżeli $2^t = 5$ i $6^t = 2$, to 12^t wynosi:

A. 12

B. 5

C. 10

D. 2

12 Wyrażenie $\frac{\left(\frac{1}{3}\right)^{-3} \cdot 27^{-2}}{9^{-5} \cdot \sqrt{3^4}}$ zapisane jako potęga o podstawie 3 ma postać:

A. 3^{-11}

B. 3^5

C. 3^2

D. 3^{-5}

13 Punkt $P = \left(-3, \frac{1}{8}\right)$ należy do wykresu funkcji określonej wzorem:

- A. $y = 2^x$ B. $y = \left(\frac{1}{2}\right)^x$ C. $y = 3^x$ D. $y = 3^{-x}$

14 Do wykresu funkcji $y = 3^{5-2x}$ należy punkt o współrzędnych:

- A. $\left(4, \frac{1}{27}\right)$ B. $(3, 1)$ C. $(2, -1)$ D. $(1, 9)$

15 Wskaż funkcję rosnącą:

- A. $f(x) = \left(\frac{1}{3}\right)^x$ B. $f(x) = \left(\frac{1}{2}\right)^x$ C. $f(x) = 2^{-x}$ D. $f(x) = \left(\frac{1}{2}\right)^{-x}$

ZESTAW II (RACHUNKOWY)

1234
+ 78

1372

1 Do wykresu funkcji wykładniczej określonej wzorem $y(x) = a^x$ należy punkt $P = (4, 256)$. Oblicz a .

2 Wykres funkcji wykładniczej określonej wzorem $y(x) = \left(\frac{2}{5}\right)^x$ przechodzi przez punkt, którego druga współrzędna y wynosi $\frac{8}{125}$. Znajdź pierwszą współrzędną tego punktu.

3 Do wykresu funkcji wykładniczej określonej wzorem $y = a^x$ należy punkt $P = \left(-2, \frac{4}{9}\right)$. Znajdź wartość tej funkcji dla $x = 3$.

4 Wykres funkcji f określonej wzorem $f(x) = 2^x$ przesunięto względem osi Ox o 3 jednostki w lewo i względem osi Oy o 1 jednostkę w górę. Podaj wzór funkcji g , której wykres otrzymano w wyniku tych przekształceń.

5 W jednym układzie współrzędnych naszkicuj wykres funkcji $f(x) = \log_{\frac{1}{2}} x$ i $g(x) = \log_2 x$. Podaj rozwiązanie równania $f(x) = g(x)$.

6 W jednym układzie współrzędnych naszkicuj wykres funkcji $f(x) = \log_{\frac{1}{2}} x$ i $g(x) = \log_2 x$. Podaj zbiór rozwiązań nierówności $f(x) \geq g(x)$.

7 Wykres funkcji $f(x) = \log_3(x+m) - k$, której dziedziną jest zbiór $(-3, +\infty)$, przechodzi przez punkt $(6, -5)$. Znajdź m i k .

8 Wyznacz miejsca zerowe funkcji $f(x) = \log(x - 2x^3)$.

- 9 Wykaż, że dla dowolnej liczby rzeczywistej x oraz $a > 0$ prawdziwa jest nierówność $\frac{1}{a^x + a^{-x} - 1} > 0$.
- 10 Rozwiąż graficznie nierówność $\left(\frac{1}{2}\right)^x \leq 8$.
- 11 Rozwiąż graficznie nierówność $2^x < 16$.
- 12 Znajdź współrzędne punktów przecięcia się wykresu funkcji $f(x) = x^3 \cdot 8^x + 5x^2 \cdot 8^x + 6x \cdot 8^x$ z osiami układu współrzędnych.
- 13 Znajdź współrzędne punktów przecięcia się wykresu funkcji $f(x) = 2^{3-x}$ z wykresem funkcji $g(x) = 2^{-x} \cdot x^2 + 2^{1-x} \cdot x$.
- 14 Naszkicuj wykres funkcji $f(x) = 2 + 3^{-x}$.
- 15 Wiedząc, że $2^t = 5$ i $6^t = 2$, i korzystając z własności funkcji wykładniczej, oblicz, ile wynosi 6^{-t^2+3t-2} .

ZESTAW III (ZADANIA RÓŻNE)

- 1 Populacja P pewnego miasta wzrasta zgodnie ze wzorem $P = 5000 \cdot (1,1)^{0,2t}$, gdzie $t \in \mathbb{N}$ oznacza liczbę lat po 1980 roku. Jaka będzie liczba mieszkańców tego miasta po 2028 roku?

- 2 Liczba N oznacza masę pierwiastka radioaktywnego po pełnych t latach rozpadu (N_0 jest masą początkową): $N = N_0 (0,97)^{0,0004t}$. Ile substancji zostanie z 2 gramów po 7500 latach?

- 3 Przypuśćmy, że rząd zakłada, iż pensje wzrastają w tempie 4% na rok. Jeśli pensje w pewnym szczególnym zawodzie są podnoszone raz na trzy lata, to o ile procent powinny wzrastać, aby nadążyć za roczną średnią założoną przez rząd?

- 4 Obserwowana uprawa drożdży o objętości 2 cm^3 podwaja swoją objętość co 30 minut. Oblicz objętość uprawy drożdży po upływie jednej godziny oraz po upływie jednej doby.

{ Wskazówka }

Aby rozwiązać zadanie, skorzystaj ze wzoru zamieszczonego w ciekawostce na stronie 73.

- 5 Jednym z wielu produktów reakcji jądrowej, w której bierze udział uran, jest radioaktywny pluton, którego czas połowicznego rozpadu wynosi 25 000 lat. Jeżeli pewna ilość plutonu została zamknięta w betonie, to jaka jego część pozostanie po 100 000 lat?

SKOROWIDZ

A

aksjomat Peano, 161
asymptota pozioma, 73

C

ciąg arytmetyczny, 148
   n -ty wyraz ciągu, 149
  różnica ciągu, 148
  suma n początkowych wyrazów ciągu, 151
  suma wyrazów ciągu, 150
  twierdzenie Dirichleta, 149
  własność ciągu, 148
ciąg Fibonacciego, 140
ciąg geometryczny, 153
  granica ciągu, 158
  iloraz ciągu, 153
   n -ty wyraz ciągu, 154
  suma n wyrazów ciągu, 156
  szereg geometryczny, 158
  własność ciągu, 154
  zbieżny, 159
ciąg liczbowy, 138
  arytmetyczny, 148
  Fibonacciego, 140
  geometryczny, 153
  granica ciągu stałego, 145
  granice ciągów, 143
  malejący, 140
  niemalejący, 140
  nierosnący, 140
  nieskończony, 138
   n -ty wyraz ciągu, 138
  określanie ciągów, 139, 142
  określony rekurencyjnie, 142
  pojęcie ciągu, 138
  rosnący, 140
  rozbieżny, 146
  skończony, 138
  zbieżny do liczby, 144
  zbieżny do zera, 144

cosinus, 90, 99
  kofunkcja, 105
  podwojonego kąta, 123
  twierdzenie cosinusów, 187
cosinusoida, 109
  własności, 110
cotangens, 105
czas połowicznego rozpadu, 73, 86

D

datowanie radiowęglowe, 73
  czas połowicznego rozpadu, 73, 86
długość
  odcinka, 208
  promienia okręgu, 233
  stycznej, 180
  wektora, 212
dodawanie
  wektorów, 212
  wielomianów, 13
  wrażen wymiernych, 48
drgania harmoniczne, 128
dwumian, 11
dziedzina
  funkcji logarytmicznej, 77
  funkcji wykładniczej, 72
  funkcji wymiernej, 60
  wrażen wymiernych, 46, 47
dzielenie wielomianu, 17
  dzielenie z resztą, 17
  dzielna, 17
  dzielnik, 17
  grupowanie wyrazów, 23
  pierwiastek wielomianu, 19
  reszta, 17, 19
  rozkład na czynniki, 21
  szczególne przypadki, 20
  twierdzenie Bézouta, 19
  wylączenie wspólnego czynnika, 23
  wzory skróconego mnożenia, 22, 24
dzielna, 17
dzielnik, 17

F

- figury
  - jednokładność, 194
  - obrót, 197
  - podobieństwo, 194
- funkcja homograficzna, 60, 61
- postać kanoniczna, 61
- funkcja logarytmiczna, 76, 77
  - dziedzina, 77
  - logarytm, 77
  - malejąca, 78
  - rosnąca, 78
  - skala logarytmiczna, 80
  - tangens kąta nachylenia, 81
  - wykresy funkcji, 76, 78
  - zbiór wartości funkcji, 78
- funkcja nieparzysta, 108, 111
- funkcja odwrotna, 79
  - wykres, 79
- funkcja parzysta, 110
- funkcja wykładnicza, 70, 72
  - dziedzina, 72
  - krzywa wykładnicza, 71
  - malejąca, 72
  - potęgi o wykładniku wymiernym, 70
  - rosnąca, 71, 72
  - wykresy funkcji, 73
  - zbiór wartości funkcji, 73
- funkcja wymierna, 60
  - dziedzina, 60
  - funkcja homograficzna, 61
- funkcje trygonometryczne, 87
  - cosinus, 90, 99
  - koło trygonometryczne, 107
  - miary kąta, 94
  - mierzenie obrotów, 102
  - nierówności trygonometryczne, 112
  - okresowość funkcji, 103
  - określoność funkcji, 92
  - równania trygonometryczne, 112
  - sinus, 88, 90, 99
  - tangens, 90, 99
  - tożsamości trygonometryczne, 122
  - wartości funkcji, 107
  - wykresy funkcji, 107
  - wzory redukcyjne, 93, 104, 105
  - zależności trygonometryczne, 106
  - znaki funkcji, 92, 99
  - związki między funkcjami, 92

G

- Gauss Carl Friedrich, 151
- geometria, 207
- gęstość ciała, 67
- granice ciągów, 143
  - stałych, 145
- twierdzenia o działaniach, 145
- zbieżnych, 144

H

- harmoniki, 128
  - drgania harmoniczne, 128
- hiperbola, 55, 56
- hipoteza Murraya, 136

I

- iloczyn skalarny wektorów, 240
  - kąt między wektorami, 240
  - pola trójkątów, 241
  - środek odcinka, 242
  - twierdzenie cosinusów, 242
  - własności iloczynu, 240
- indukcja matematyczna, 161
  - aksjomat Peano, 161
  - przejście indukcyjne, 162
  - sprawdzenie początkowe, 162
  - uogólniona zasada indukcji, 162

J

- jednokładność, 193
  - figur, 194
  - odwrotna, 193
  - prosta, 193
  - skala jednokładności, 193
- jednomiany, 10
  - dwóch zmiennych, 10
  - jednej zmiennej, 10
  - podobne, 11
  - stopnia czwartego, 10
  - stopnia drugiego, 10
  - stopnia pierwszego, 10
  - stopnia trzeciego, 10
  - stopnia zerowego, 10

K

- kartezjański układ współrzędnych, 208
  - oś odciętych, 208
  - oś rzędnych, 208

kąty
bifurkacji, 136
miary kąta, 94
między wektorami, 240
obrotu, 197
pełny, 95
półpełny, 95
prosty, 94, 95
środkowy, 172
wpisany, 172, 173, 177
zerowy, 95
rozwarty, 93
uogólniony, 102, 104

koło, 172
promień, 172
w układzie współrzędnych, 232
trygonometryczne, 107

L

logarytm, 77
funkcja logarytmiczna, 77
skala logarytmiczna, 80

M

miara łukowa, 95
kąt pełny, 95
kąt półpełny, 95
kąt prosty, 95
kąt zerowy, 95
radian, 95

miara stopniowa, 94
kąt prosty, 94
stopień, 94

miary kąta, 94
miara łukowa, 95
stopniowa, 94
zamiana jednostek, 96

mnożenie
wektorów, 239
wielomianów, 13
wrażen wymiernych, 48

moc urządzenia, 67

N

napięcie elektryczne, 67
natężenie prądu, 67
nierówności liniowe
graficzne rozwiązanie nierówności, 230
interpretacja graficzna, 229
z dwiema niewiadomymi, 230

nierówności trygonometryczne, 112
graficzne rozwiązanie nierówności, 115
rozwiązywanie metodą sprowadzania do
nierówności podstawowej, 127

nierówności wielomianowe, 32, 59
rozwiązanie nierówności, 32
sposób rozwiązywania, 32
wielomian zredukowany, 32

nierówności wymierne, 58
nierówność wielomianowa, 59
rozwiązywanie, 58

O

obrót figury, 197
kąt obrotu, 197
środek obrotu, 197

odcinek, 208
długość, 208
środek, 210

odejmowanie
wektorów, 213
wielomianów, 13
wrażen wymiernych, 48

okrąg, 172
czworokąty opisane na okręgu, 183, 184
czworokąty wpisane w okrąg, 183, 185
definicja, 232
długość promienia okręgu, 233
kąt wpisany, 172
okręgi styczne do siebie, 178
promień, 172
prosta, 234
punkt styczności, 176
równanie okręgu w postaci kanonicznej, 232
równość odcinków stycznych, 177
styczna do okręgu, 176
trójkąty opisane na okręgu, 181
trójkąty wpisane w okrąg, 181
układ współrzędnych, 232
współrzędne środka okręgu, 233

opór elektryczny, 67
om, 67

oś
odciętych, 208
rzędnych, 208

P

Peano Giuseppe, 161
pierwiastek wielomianu, 19
pierwsze odkrycie Gaussa, 150

planimetria, 171
  jednokładność, 192
  koło, 172
  okrąg, 172
  podobieństwo, 192
  promień, 172
  rozwiązywanie trójkątów, 189
płaszczyzna kartezjańska, 207
podobieństwo, 194
  figur, 194
  skala podobieństwa, 194
  trójkątów, 195
prawa
  odbicia światła, 134
  Ohma, 67
  Snella, *Patrz* prawo załamania światła
  załamania światła, 134
promień, 172
proporcjonalność odwrotna, 53
  hiperbola, 55, 56
  wykres, 54
proporcjonalność prosta, 52
proste, 219
  odległość punktu od prostej, 228
  okrąg, 234
  pokrywające się, 223
  prostopadła do osi, 219
  prostopadłe, 225, 227
  przecinające się, 223
  równanie kierunkowe prostej, 220
  równanie ogólne prostej, 219
  równoległa do osi, 219
  równoległe, 224, 227
  styczna do okręgu, 176
  własności prostej, 227
  współczynnik kierunkowy prostej, 220
  wzajemne położenie prostych, 223
przekształcenia płaszczyzny, 236
  geometryczne, 236
  symetria osiowa, 237
  symetrią środkową, 238
  tożsamościowe, 237
  wzajemnie jednoznaczne, 236
punkt styczności, 176

R
radiany, 95
  zamiana na stopnie, 96
reguła równoległoboku, 213

rekurencja, 142
rozwiązywanie
  nierówności liniowych, 230
  nierówności trygonometrycznych, 115, 127
  nierówności wielomianowych, 32
  nierówności wymiernych, 58
  równań trygonometrycznych, 112, 125, 126
  równań wielomianowych, 29, 38
  równań wymiernych, 57
  trójkątów, 186, 188, 189
równania trygonometryczne, 112, 125
  graficzne rozwiązanie równania, 112
  odcięte punktów, 113
  rozwiązywanie metodą wprowadzenia po-
  mocniczej niewiadomej, 125
  rozwiązywanie z wykorzystaniem podsta-
  wowych tożsamości, 126
  równania podstawowe, 112
równania wielomianowe, 26, 28
  miejsca zerowe wielomianu, 29
  przybliżone rozwiązywanie, 38
  rozwiązanie równania, 29
  rozwiązywanie, 29
równania wymierne, 56
  mianownik wyrażenia wymiernego, 57
  rozwiązywanie, 57
równanie kierunkowe prostej, 220
równanie ogólne prostej, 219

S

sinus, 90, 94, 99
  kąta ostrego, 88
  kofunkcja, 105
  podwojonego kąta, 123
  twierdzenie sinusów, 186
sinusoida, 108
  własności, 108
skala
  jednokładności, 193
  logarytmiczna, 80
  podobieństwa, 194
stopnie, 94
  zamiana na radiany, 96
styczna do okręgu, 176, 177
  długość stycznej, 180
  równość odcinków stycznych, 177
symetria osiowa, 237
symetria środkowa, 238

szereg geometryczny, 158
suma szeregu, 158
zbieżny, 158, 159

Ś

środek ciężkości trójkąta, 205

T

tangens, 90, 99
kofunkcja, 105
tangensoida, 111
własności, 111
tożsamości trygonometryczne, 122
podwojonego kąta, 123
wzory redukcyjne, 122
wzór jedynkowy, 123
trójkąty
dwusieczne kąta, 181
jednokładny, 193
obliczanie pola, 241
obrót, 197
opisane na okręgu, 181
podobieństwo, 195
rozwiązywanie trójkątów, 186, 188, 189
symetralne boków, 181
środek ciężkości, 205
twierdzenie cosinusów, 187
twierdzenie Pitagorasa, 208
twierdzenie sinusów, 186
wpisane w okrąg, 181
trójmian kwadratowy niepełny, 11
twierdzenia
Bézouta, 19
cosinusów, 187, 242
Dirichleta, 149
Pitagorasa, 208
sinusów, 186
Talesa, 209

U

układ współrzędnych, 208
kartezjański, 208
koło, 232
nierówności liniowe, 229
odcinek, 208
okrąg, 232
oś odciętych, 208
oś rzędnych, 208
prosta, 219

symetria osiowa, 236
symetria środkowa, 236
wektory, 215
wzajemne położenie prostych, 223
ułamek algebraiczny, 46

W

wektory, 211
długość wektora, 212
dodawanie wektorów, 212
iloczyn skalarny wektorów, 240
iloczyn wektora i liczby, 214
kąt między wektorami, 240
mnożenie wektorów, 239
odejmowanie wektorów, 213
postać kanoniczna wektora, 215
prostopadłe wektory, 217, 240
przeciwny, 213
równoległe wektory, 217
równość wektorów, 212,
swobodny, 212, 214, 216
współrzędne wektorów, 215
zaczepiony, 211, 212
zerowy, 212
wielokąty równoważne, 199
wielomiany, 9
definiowanie jako funkcje, 28
dodawanie wielomianów, 13
dwumian, 11
dzielenie przez dwumian, 17
dzielenie z resztą, 17
grupowanie wyrazów, 23
miejsca zerowe, 29
mnożenie wielomianów, 13
nierówności wielomianowe, 32, 59
odejmowanie wielomianów, 13
ogólna postać, 10
pierwiastek wielomianu, 19
podobne, 11
postać iloczynowa, 22
przykładowe wykresy, 10
reszta z dzielenia, 17, 19
rozkład na czynniki, 21
równania wielomianowe, 26, 28
równość wielomianów, 12
stopnia czwartego, 10
stopnia drugiego, 10
stopnia pierwszego, 10
stopnia trzeciego, 10

wielomiany

- stopnia zerowego, 11
- trójmian, 10, 11
- twierdzenie Bézouta, 19
- uporządkowany, 12
- wykresy funkcji, 33, 36
- wyłączanie wspólnego czynnika, 23
- wyrazy wielomianu, 12
- wzory skróconego mnożenia, 24
- wzory Viète'a, 30
- zerowy, 11
- zredukowany, 32

własności

- cosinusoidy, 110
- ciągu arytmetycznego, 150
- ciągu geometrycznego, 154
- iloczynu skalarnego wektorów, 240
- sinusoidy, 108
- tangensoidy, 111

wspólny mianownik, 49

wykres funkcji odwrotnej, 79

wykres proporcjonalności odwrotnej, 54

- hiperbola, 55, 56

wykresy funkcji logarytmicznej, 76, 78

wykresy funkcji trygonometrycznych, 107

- cosinusoida, 109
- koło trygonometryczne, 107
- sinusoida, 108
- tangensoida, 111

wykresy funkcji wielomianowej, 33, 36

- przedziały, 33
- szkicowanie wykresów, 37

wykresy funkcji wykładniczej, 73

wyrazy wielomianu, 12

wyrażenia algebraiczne, 46

- ułamek algebraiczny, 46

wyrażenia wymierne, 46

- dodawanie wyrażeń, 48
- dziedzina, 46, 47
- dzielenie wyrażeń, 48
- funkcja homograficzna, 60, 61
- funkcja wymierna, 60
- mianownik wyrażenia, 57
- mnożenie wyrażeń, 48
- najprostszy wspólny mianownik, 49
- nierówności wymierne, 58
- odejmowanie wyrażeń, 48
- proporcjonalność odwrotna, 53
- proporcjonalność prosta, 52
- rozszerzanie wyrażeń, 47
- równania wymierne, 56
- równe zero, 57
- sens liczbowy, 47
- ułamek algebraiczny, 46
- upraszczanie wyrażeń, 47
- wyrażenia algebraiczne, 46

wzory Gaussa, 242

wzory redukcyjne, 93, 104, 105

- kąty rozwarte, 93
- kąty uogólnione, 104
- tożsamości trygonometryczne, 122
- zależności trygonometryczne, 106

wzory Viète'a, 30

wzór trapezowy, 243

Z

zbieżność ciągu, 145

PROGRAM PARTNERSKI

GRUPY WYDAWNICZEJ HELION

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW
w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA WYDAWNICZA

 Helion SA

Dobre wyniki z matematyki

Matematyka jest wszędzie — nie tylko w szkole, lecz także w bankach, na budowach, w internecie czy... w muzyce. Nawet jeśli nauka matematyki nie jest Twoim ulubionym zajęciem, ona będzie Ci towarzyszyć przez całe życie. Zaczynj więc główkować z **Matematyką Europejczyka** i rozwijaj swoją wyobraźnię dzięki wiedzy na temat geometrii. Dowiedz się, co wspólnego mają ciągi z kryptografią, i przekonaj się, co wyniknie z mnożenia wielomianu przez wielomian. Dzięki udogodnieniom zastosowanym przez autorów łatwo znajdziesz interesujące Cię notatki z lekcji, zestawy zadań z serii **Prosto do matury** oraz praktyczne i zaskakujące tematy badawcze. Książka pozwala uczniom zdobyć umiejętności wykraczające poza podstawę programową, jest też świetną pomocą podczas samodzielnej nauki.

Kompletny zestaw Matematyka Europejczyka. Klasa 2 stanowią: **podręcznik + zbiór zadań + płyta CD.**

Seria podręczników, zbiorów zadań i płyt CD **Matematyka Europejczyka** wydawnictwa **Helion** pozwala uczniom zdobywać wiedzę bez stresu, a nauczycielom ułatwia przekazywanie nowego materiału w interesujący i niebanalny sposób.

Matematyka Europejczyka – TO SIĘ LICZY!

<http://edukacja.helion.pl>

Nr katalogowy: 5229

Księgarnia internetowa:
<http://helion.pl>

Zamówienia telefoniczne:
0 801 339900

0 601 339900

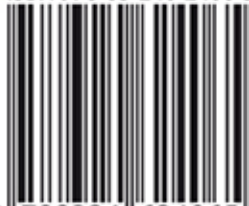
 Helion
EDUKACJA

Sprawdź najnowsze promocje:
• <http://helion.pl/promocje>
Książki najchętniej czytane:
• <http://helion.pl/bestsellery>
Zamów informacje o nowościach:
• <http://helion.pl/nawosci>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: helion@helion.pl
<http://helion.pl>

helion.pl
księgarnia
internetowa

ISBN 978-83-246-2406-5

9 788324 624065

Informatyka w najlepszym wydaniu